

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

«МОДЕРНІЗАЦІЯ» В УБОЗТВО: У КАНАДІ ВИЙШЛА КНИГА ПРО СТРАЖДАННЯ УКРАЇНИ ВІД МИКОЛИ ІІ ДО СТАЛІНА

Поголовному людиноббивству в першій половині ХХ ст. в Україні присвячена нова компілятивна книга американського славіста Джорджа Лібера: «Тотальні війни і створення сучасної України, 1914 – 1954»¹. Основний висновок праці, винесений в анотацію: фронтів м'ясорубки, терор, Голодомор і геноциди викували з українського населення українців. З таким підходом і тематичним ракурсом книгу не просто помістити в історіографічний контекст.

При цьому перед читачем постає не стільки аналіз, скільки упорядкований перелік фактів, поряд з яким вкраплені історіософсько-геополітичні пасажи у душі згаданого в цій роботі Самюеля Хантінгтона². Проте цього автора активно критикували навіть неоконсерватори, наприклад, Френсіс Фукуяма. Він, зокрема, звертав увагу на відсталість поглядів цього теоретика розвитку цивілізації і вважав висновки Хантінгтона відірваними від дійсності.

Після прочитання рецензованої книги можна залишитися при переконанні, що, всупереч твердженню її автора, війна не є каталізатором державного будівництва і, тим більше, вбивство не може бути двигуном прогресу. Національне українське відродження розпочалося не внаслідок війни, а за підсумками демократичної революції 1905 р. За більшовицького правління українізація відбувалася у відносно мирні і порівняно ситі 1920-і роки Непу, а згорнута була під час Голодомору. Друге, нехай і боязке та обмежене українське відродження ХХ ст. мало місце під час доби «відлиги», коли закінчився період сталінських репресій.

Книга побудована за хронологічним принципом. Окрім двох світових воєн, в історії України ХХ ст. штучно виділяється ще одна тотальна війна – соціальна інженерія, тобто більшовицькі звірства від 1917 до 1941 р. Але ж створення покірних тилів (незрозуміло, що це таке) – лише одна з причин цього кровопролиття. Надексплуатація, державний розбій теж призводили до мільйонів жертв. А післявоєнний період у рецензованій роботі названий просто «сталінська Україна», що у зв'язку із заголовком і дослідницьким фокусом виглядає як спрощення. На думку деяких дослідників, у 1945 – 1953 рр. вождь цілеспрямовано вів світ до розв'язання Третьої світової війни³. Але про це в монографії немає згадок, і, відповідно, такий важливий процес не описаний на найбагатшому українському матеріалі. Не розглянутий навіть голод 1946 – 47 років.

При підготовці роботи не використані книги таких фахівців із США, як Річард Раак⁴ і Алан Левін⁵, які в контексті аналізу сталінських прагнень є для північноамериканської історіографії ключовими.

1 G. Liber. Total Wars and the Making of Modern Ukraine, 1914-1954. Toronto, 2016. 416 P.

2 S. P. Huntington. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: 1996.

3 V. Zubok A Filled Imperie: The Soviet Union in Cold War from Stalin to Gorbachev. The University of North Caroline Press, 2009, P. 85; Закорецький К. Третья мировая война Сталина. М.: Яуза-Пресс, 2009; Вайскопф М. Писатель Сталин. М.: НЛО, 2001, с. 83; Илизаров Б.С. Тайная жизнь Сталина. По материалам его библиотеки и архива. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Вече, 2003, с. 459; История России XX век. Эпоха сталинизма (1923-1953). Том II / Под ред. А.Б. Зубова. М.: Издательство «Э», 2017. С. 610 – 744; Афиани В., Фурсенко А. Сталин хотел воевать с США. Только его смерть предотвратила Третью мировую // Новая Газета. No 15. 27.02.2003.

4 R. Raack. Stalin's Drive to the West, 1938-1945. The Origins of the Cold War. Stanford, 1996.

5 A. J. Levine. Stalin's Last War. Korea and the Approach to World War III. London et al., 2005.

Тому абсолютно не переконливою виглядає відповідь або, швидше, відповіді на питання, яке могло б стати в книзі головними: навіщо? Кому і для чого потрібно було нагромаджувати гори трупів в Україні протягом цих сорока років?

Одне з пояснень, запропоноване в монографії, – стратегічне і економічне значення цієї території як житниці Європи, оскільки, мовляв, без українського хліба війну не виграти і світового панування не досягти (р. 287). Проте у 1917 р. Україна була все ще у складі Російської імперії, коли та війну програла. Потім Німеччина і Австро-Угорщина захопили усю її територію, отримали стратегічні запаси і ... одразу ж змушені були капітулювати і припинити своє існування у якості імперій. Сталін і Гітлер то отримували, то втрачали Україну, але війну вони вели не хлібом, а танками і гарматами, які виробляли заводи Сілезії і Уралу. І розорена комуністами Україна давала Гітлеру вже не багато продовольства. Рейх забирав їжу і в інших підкорених країнах Європи.

На сьогодні відносно Першої світової війни все ж виглядає більш переконливим традиційне пояснення гегемоністських прагнень європейських держав, згідно з яким основним вузлом протиріччя були Балкани.

Але абсолютно бентежить тлумачення бажань і схильностей Сталіна: у книзі стверджується, що він хотів модернізувати країну. Але як же так вийшло, що народ, навіть у ті періоди, коли він не вмирав, – насправді не жив, а животів в умовах злиднів, дефіциту, скученості і бруду? Адже аж ніяк не пов'язується з модерном картина обірваних, охлялих, хворих і питущих мешканців бараків, землянок, комуналок або обшарпаних хат⁶.

Таким чином, навіть назва книги містить невірний смисловий відтінок: в період 1914 по 1954 рр. була створена не сучасна (анг. – modern), а нинішня (анг. – contemporary) Україна – в територіальному сенсі, тобто відносно державних кордонів. В якості ознак модернізації в монографії наводяться такі вибіркові показники, як зростання рівня письменності і частки міського населення (р. 284). Але в Ісландії, наприклад, майже поголовне уміння читати спостерігалось ще з періоду середньовіччя, що, проте, не зробило цей бідний рибальський острів взірцем для людства. А в Італії XXI ст. спостерігається вже повільна деурбанізація. І це не ознака здичавіння країни, а навпаки: наслідок розвитку засобів зв'язку і зростання життєвого рівня. Все більше людей може дозволити собі вибратися з багатоповерхівок, сум'яття і міського шуму в особняк на природі.

Комунізм і, в широкому сенсі, тоталітаризм є феодальною реакцією на розвиток ринкових відносин. Ідеологія вилучення власності і, як наслідок, придушення свободи глибоко архаїчна за своєю природою. Микола Бердяєв інтуїтивно відчув напрям більшовицької і фашистської «революцій» і тому саме так і назвав своє найяскравіше есе 1924 р.: «Нове середньовіччя».

Сталін проводив не модернізацію, а примітивізацію країни. Численні самостійні господарства перейшли в режим ручного управління одного деспота. Йому необхідно було підпорядкувати своїй владі двісті мільйонів рабів. Це було засобом для створення військової машини на шляху до захоплення планети і власної безроздільної влади.

А в книзі Сталін зі своїми прибічниками побічно виправдовуються як люди просто хворі – параноїки (р. 133), схиблені на захисті країни (р. 157, 251, 286), з якої Коба витягав усі жили і витрачав, витрачав її життя на зброю для завоювань, в яких він щедро гробив населення.

Голодомор з колективізацією в монографії витлумачені просто як помилка кремлівського вождя. Нібито, вони стали проявом його радикально-оптимістичних планів індустріалізації, нерозуміння складності сільськогосподарського виробництва і людського чинника, «ірраціональності», віри в колгоспи як джерело процвітання (р. 162-164).

Рецензована робота не є воєнно-історичним дослідженням: у ній відсутні описи операцій, аналіз тактики і стратегії. Немало сказано про українізацію і національну

6 Меєрович М. Наказание жилищем. Жилищная политика в СССР как средство управления людьми, 1917 – 1937. М., 2008.

політику, які основної теми книги – воєн – стосуються побічно, проте немає огляду стану промисловості, насамперед ВПК, заводи якого діють в Україні і сьогодні. На світовому ринку країна і зараз може запропонувати зброю, але, окрім неї, на сьогодні у нас не так багато промислових здобутків. При цьому за рівнем прибутків на душу населення українці, за даними Всесвітнього банку, в 2017 р. перебували наприкінці світового списку: на 127 місці. Тобто від воєнізованого минулого до заможної сучасності нам ще належить дійти.

Два беззаперечні досягнення післяреволюційного періоду – запровадження безвізового режиму з Євросоюзом і декомунізація – є усього лише поверненням на століття назад, у 1913-й рік. За царату підданий імперії виїжджав за кордон, просто отримуючи штамп у паспорт або, якщо такого не мав, за невеликий хабар.

У книзі недооцінена агресивність сталінізму, і так само на останній сторінці оповідання Путін представлений ледь не телепнем, який на міжнародній арені просто не розуміє, що робить, мимоволі штовхаючи сусідню країну в чужі руки: «Український проект (добре, що хоч не «змова». – **О. Г.**) слугує для посилення психологічної межі між українцями і росіянами, заради приєднання до загальноєвропейських інститутів в якості рівноправного партнера і отримання прямого доступу до цивілізованого світу – досі залишається у стадії розробки. Євромайдан – революція 2014 р. і поточна війна Росії проти України, можливо, прискорили ці процеси» (р. 290).

Проте прямим наслідком загарбань і битв стала територіальна суперечка, без вирішення якої Україну не приймуть ні в НАТО, ні в Євросоюз, ні в ряд інших міжнародних організацій. Крім того, Путін у Криму розпочав тотальну русифікацію, яка ускладнить повернення цієї землі під владу Києва. А вторгнення в Донбас призвело до подальшого зубожіння населення. Це сприяє «прямому доступу до великого світу» хіба що в сенсі масового виїзду українців на захід або в Москву на заробітки.

Таким чином, не війна, а демократизація Росії і, як наслідок, справжній мир є чи не основними умовами, які можуть сприяти довгоочікуваному настанню нормального життя від Ужгорода до Севастополя. І поширення свободи і добробуту є як необхідними умовами, так і основними показниками прогресу.

Олександр ГОГУН

Дата подання: 16 липня 2019 р.

DOI: 10.5281/zenodo.3593618